

VERSE TÖRVÉNY

József Attila halálának
25. évfordulójára

A költő életművéhez

Két nagy költőt veszített el a magyarság negyedszázaddal ezelőtt. Juhász Gyula halálakor az egykori tanítvány, József Attila még a mesterétől tanult formában, szonettel búcsúzott atyai pártfogójától és költői útjára indítójától, hogy fél évvel utóbb maga is kövesse őt az önkéntes halálba.

Huszonöt esztendeje lesz holnap, hogy a százszói tehervonat kerekai szétrocsolták a harmadik forradalmi költő-klasszikusnak, Petőfi és Ady öröksége folytatójának, a proletárlírikusból a nemzeti költészett, majd a világirodalom magaslataira emelkedő nagy magyar poétának fiatal testét. „Teste a földé” — mondjuk azokkal a szavakkal, amikkel ő Adyra emlékezett. Ám lelke — a proletár utókoré.

Verse törvény és édes ritmusában hull s a kastély ablaka eke hasít barázdát a virágzás, mert élet és örök.

Életműve napjainkban válik a magyarul értők, a verset szeretők közkincsévé. Jövedelése most teljesül be:

Enbennem él meg hősét az útnak készülő világ!

József Attila a mi hősünk, a szocializmust építő magyar nép költő-öröklésműve. Rá emlékezünk ezeken a hasábocon, amikor életművének tanulságos sorsát, világirodalmi hírnevét ismertetjük, kortársa visszaemlékezését közöljük.

»A mű, amit a költő haláláig alkot, halálával hirtelen egész lesz... A versek sugarat vetnek egymásra, a nagy versek megragytatják a közömbösebb darabokat is... Minden töredék, minden papírlapon talált sor adalék lesz, adalék az életműhöz, a nagy egészhez, mely lezár, szigorúan befejezett, és összetartozó immár. Befogadni, magához ölelni hajlandó minden apróságot...»

Radnóti Miklós írta ezt 1941-ben József Attila hátrahagyott makói és szegedi verseinek kiadásakor. Akkor már Németh Andor (1938) és Bálint György (1940) gondozásában egyre bővülő, gazdagodó tartalommal jelentek meg József Attila összes versei. A folszabadulás után tovább gyarapodott az életmű: jó néhány vers, amely addig politikai okokból nem jelenhetett meg a költő kötetében (Szocialisták, Tökeshaszon ballada, Tömeg, Lebukott, Búza stb.) 1945-ben kapta meg méltó helyét az oeuvre-ben.

1952-ben jelent meg a költő összes verseinek szövegkritikai kiadása, majd — újabb alkotásokkal bővítve — ennek második kiadása 1955-ben. A folszabadulás után előkerült kéziratoknak jelentős része makói és szegedi eredetű.

Nem meglepő, hogy a kritikai kiadás óta is bukkannak még föl értékes, az életművet módosító kéziratok. Ha arra gondolunk, hogy pár éve találták meg a kutatók Balassi Bálint *Szép magyar komédiáját*, s hogy nemrég is még két ismeretlen Petőfi-verset publikáltak, akkor természetesnek tartjuk, hogy a legfiatalabb forradalmi klasszikus kéziratát még mindig lappanghatnak. Így például annyi makói kutatás után is csak a közelmúltban került elő József Attila híres szonettoszorójának, *A kozmosz énekének* teljes kézírata. Ezt a

költeményt ugyan 1938 óta tartalmazza a kiadások, de — amint közölte, Grezsa Ferenc helyesen mutatott rá (Irodalomtörténet, 1962. I. sz.) — az előkerült kézirat az eddigiekénél pontosabb, hitelesebb, s mivel a költő legutolsó szándékát őrzí, ennek van helye a további kiadásokban.

A költő bécsi korszakából két helyről is nyilvánosságra kerültek verskéziratok. *Abramovics Irén*nél maradt fenn a *Nem én kiáltok* egy értékes dedikációja, és a *Szeretők lázadása* című vers, melyet az Élet és Irodalom 1960. február 5-i számában Szőke György ismertetett. A bécsi Collegium Hungaricum egykori igazgatójának, *Lábán Antal*nak özvegyénél pedig hat vers ismeretlen változata, és egy teljesen ismeretlen kis költemény kézírata maradt fenn, és került Kunszery Gyula földolgozásában (Irodalomtörténet, 1960. I. sz.) közlésre.

Közelebről meg nem jött forrásból közölte az Élet és Irodalom 1961. december 2-i számában *Magyar László* a költőnek tizenkét versszövegét. Valamennyi ismeret ugyan, de fontos szövegváltozatokat tartalmaz, és értékes keltezéseket, amelyek a versek időrendjének tüzetesebb megállapításához segítik hozzá a József Attila-kutatást. Ugyanezt a Cél segített elő szintén Magyar Lászlónak közlése a *Légy ostoba* című vers kéziratáról a *Dél-Magyarország* 1962. jan. 11-i számában.

Az elmúlt esztendőben vált hozzáférhetővé a kritikai kiadás, tehát 1955 óta a legnagyobb és legjelentősebb *kéziratanyag*, amely megint csak a makói és a szegedi korszak termését gazdagította, és tette világosabbá. Ezeket a kéziratokat — két teljes füzetet, számos változattal, és mintegy húsz ismeretlen verssel és töredékkel, két különálló kéziratlapot, és egy kiadatlan levelet — Saitos Gyula őrizte meg.

Saitos Gyula a költő makói barátainak és pártfogóinak egyike. Kilenc évvel volt idősebb József Attilánál, s a Makói Friss Újság szerkesztőjeként, az első közzött biztosított lapjában nyilvánosságot a fiatal diákköltőnek. József Attila a *Megfáradt ember* című versének dedikációjában »legelső és legkedvesebb szerkesztőjének« nevezte. A folszabadulás Ungvárról érte, s onnan csak az elmúlt esztendőben tért haza Magyarországra. Most Rábacsanakon él, s nemrégiben fejezte be két-száz lap terjedelemben József Attila makói korszakáról írott könyvét, amelyet jövőre a *Magvető* Könyvkiadó jelentet meg.

A négy évtized viszonytagain keresztül megőrzött kéziratokat Szabolcsi Miklós tette közzé (Irodalomtörténeti Közlemények 1961. 6. sz.). A szövegváltozatokon és az ismeretlen versek szövegein kívül igen értékes lelet még ebben a kéziratanyagban az a három *verscímjegyzék*, amely a fiatal diákköltő első verseit sorolja föl. Ezekből ugyanis a fiatalkori versek pontosabb időrendje rekonstruálható, s emellett néhány, korábban elkallódottnak vélt versnek már ismert, de más című verssel való azonosítása is elvégezhető, tehát csökkent az elveszett versek száma is. Érdekes még a Saitos-féle kéziratoknak, hogy a költő egyik füzetében több

lapnyi *gyorsírással* *versfogalmazvány* található. Ilyet eddig ugyancsak a makói anyagban egyet ismerünk, amelyet Péter László közölt a költő gyorsírás-tanárának, Maros-Matusik Istvánnak megfajta alapján a Csongrád megyei Hírlap 1961. április 9-i számában. A Saitos-féle kéziratok gyorsírással szövegét László János fejtette meg: ez is sok értékes versvariánst tett ismertté.

Az 1955 óta előkerült kéziratok figyelembevételével készült a Szépirodalmi Könyvkiadónál nemrégiben megjelent, bibliapapírosú, *Hincz Gyula* művészi rajzaival gazdagon díszített *József Attila összes versei* (1962) kötet, Szabolcsi Miklós gondozásában. Ez tartalmazza a Saitos-féle anyag mintegy húsz ismeretlen versét, töredékét, s új, hűségesebb időrendben nyújtja az 1921–23 közötti zsenyéket és verseket. Ez tehát jelenleg a legteljesebb és legpontosabb József Attila-kiadás.

A NAGYVILAG VÁLASZA

„Ma hat földrészre nyílik
Szép szívem óriás, piros
(József Attila:
A legutolsó harcok)

Szovjetunió

Oroszul először a *Külvárosi éj* befejező szakasza jelent meg 1946-ban, az *Ogonyok* című hetilap hasábjain. Az első József Attila-kötet 1949-ben látott napvilágot a Szovjetunióban; Sapovál Mikola ukrán műfordító tolmácsolta a költő 35 versét. Az 1948–1952 között készült *Magyar költészet antológiája* 15 József Attila-verset tartalmazott, 1958-ban pedig orosz nyelvű fordításgyűjtemény tette még ismertebbé a költő nevét. Az idén a mostani évfordulóra teljes József Attila-kötet jelenik meg Moszkvában. A kötet szerkesztője Kun Ágnes, a versek tolmácsolói a legkiválóbb műfordítók, köztük Martinov, a kitűnő költő, aki már tizenöt éve foglalkozik József Attilával.

Olaszország

Itáliában nagyon népszerű József Attila költészet. Egy 1939-es nápolyi kiadású magyar nyelvű példát már közli az *Altató*. 1941-ben egy fiúmei olasz lap közlött több versfordítást, s 1948–49-ben is több versét fordítják olaszra. Az itáliai közvélemény figyelmét azonban mégsem ezek az első fordítások keltették fel elsősorban, hanem a legnagyobb modern olasz filozófus és irodalomtörténész, Benedetto Croce 1942-ben írott meleg hangú elismerő cikke *Egy gyönyörű költeményről*, a *Mamá*-ról. A József Attila-fordítók között különleges helye van a Firenzei egyetem fiatal, görög nyelvet tanító professzorának, Umberto Albínének, aki pisai egyetemi hallgató korában a költő kedvéért tanult meg magyarul. Több fordításgyűjtemény összeállítója, legutóbb 1957-ben 90 verset tartalmazó antológiát adott ki.

Franciaország

A *Mama* még a költő életében, 1936-ban megjelent franciául, s csak 1955–1961 között három válogatás mutatta be a költőt francia

olvasóinak. Az első gyűjtemény előszavát nem kisebb francia költő, mint *Tristan Tzara* írta, s ez az antológia, ilyen méltó címmel látott napvilágot: *Francia költők tiszteltetádása József Attilának*.

Német Demokratikus Köztársaság

A *Sinn und Form* című folyóirat közlött először 1958-ban németül József Attila-verseket *Stephan Hermlin* fordításában. Egy évvel később ugyanitt *Franz Fühmann* adta ki az *Oda* nagyon szép tolmácsolását s ugyanekkor jelent meg német nyelven Szabolcsi Miklós József Attila-tanulmánya is. Az eddigi német fordítások betetőzése az 1960-as *Gedichte* című kötet, amely a költő 35 versét tartalmazza.

Jugoszlávia

Egy éve, hogy megjelent az első szerb József Attila-kötet, *Danilo Kiš*, az ismert költő és kritikus fordításában. A *Külvárosi éj* c. ösz-

szeállítását az újvidéki Fórum kiadóvállalat bocsátotta ki.

Anglia

Angliában nemrég *Cushing* professzor antológiája mutatta be a költő három költeményét a szigetország olvasóinak. Ebben az évben előreláthatólag önálló József Attila-kötet megjelenése várható.

Csehszlovákia

A *Sarló*, a radikális szlovákiai fiatalok mozgalma már a 30-as évek elején sokat tett megismertetésért. Első szlovák fordítása 1938-ból való, a kitűnő költő és műfordító, *Jan Smrek* nagy József Attila-antológiája pedig 1952-ben jelent meg. A cseh irodalomban is korán ismert, halálakor cseh barátai is elsi-ratták a prágai lapokban, verseinek antológiájára azonban csak 1959-ben került sor.

K. S. I.

SAITOS GYULA:

Találkozás a Mesterrel

1922. február 25-én a makói Kereskedők Egyletében, amely a baloldali értelmiségieknek is találkozóhelye volt, Kiss József emléket rendeztek. A rendezőség *Espersit* János útján, aki a költő legmeghírbettebb barátja, és otthonában gyakori vendéglátója volt, Juhász Gyulát kérte fel az ünnepi emléktárszéd tartására. Juhász vállalta a szereplést, és az est lezajlása után *Espersit* lakásán pihent meg. Baráti társaság vette itt körül, s az egybegyűltekből ott szorogott József Attila is, akinek *Espersit* már előzőleg megígérte, hogy emlékeztet a rint szavaiban komoly biztatás volt

mutatják neki verseit. A baráti társaság lelkesen ünnepelte és erősen lefoglalta a költőt, s Attilára jó ideig nem került sor. Amikor jó későn a vendégek távoztak, végre ez is megtörtént, de korántsem úgy, ahogy tervezték, s ahogy abban Attila reménykedett. Juhász Gyula ekkor már a szerepléstől és a számára mindig terhes ünnepeléstől fáradtan hallgatta *Espersit* beszámolóját a fiúról és a verseiről, majd a szemmel láthatólag megilletődött és elfogult fiú versmondásait.

Alig szólt valamit a hallottakhoz, emlékeztet a rínt szavaiban komoly biztatás volt és a versformák dolgában a szonettformáról magyarázólag hosszabbban is beszélt. A későre járó idő és Juhász fáradtsága, fejfájása miatt megállapodtak abban, hogy Attila másnap délután eljön a költőhöz hosszabb beszélgetésre. Másnap délelőtt azonban Juhász Gyula visszautazott Szegedre, amit Attila végtelen szomorúsággal vett tudomásul. Vigasztalásul az elkeseredett fiú kezébe Juhász két versekötetét nyomta *Espersit*, és vigasztalagta azzal, hogy Juhász tehetséget lát benne, jónak találta több versét, csak még szorgalmas tanulásra és olvasásra biztatja.

ELÉGTÉTELÜL ÉS PÉLDAKÉNT

(Liebmann felv.)

József Attila neve díszíti az egyetem Dugonics téri központi épületének homlokzatát

Az oldalt
PETER LÁSZLÓ
állította össze